

ÁLLHATATOS PROTEUSZ

Hans Carl Artmann: *How much, szívi?* Válogatott prózai írások. Európa Könyvkiadó, 1978; *H. C. Artmann versei*. Európa Könyvkiadó, 1978.

Állhatatos Proteusz – ez a két egymásnak ellentmondó szó H. C. illetőleg Hans Carl Artmann osztrák költő szinte már közhelynek számító állandó jelzője. Peter Handke, Thomas Bernhard és Ernst Jandl mellett ő a hetvenes évek legtöbbet emlegetett osztrák szerzője. Az Európa Könyvkiadó adósságot törlesztett, amikor a Nagyvilágban és néhány antológiában megjelent szórvány-közlések után a prózai művekből és a versekből egyaránt megjelentetett egy-egy reprezentatív válogatást. A költeményeket Hajnal Gábor válogatta, Hajnal Gábor, Kalász Márton, Kálnoky László és Mezey Katalin, a prózai írásokat Eörsi István, Oravecz Imre és Tandori Dezső fordították. Nehéz feladatra vállalkoztak valamennyien, mert Artmann nemcsak alakját változtató Proteusz, hanem bravúros kötéltáncos is. Életeleme a veszéllyel való kacérkodás. A számtalan műfaj és stílus, melyekben erejét megpróbálja, mind magában rejti annak a lehetőségét, hogy egy-egy rosszul megválasztott szó szirupos giccsé vagy cinikus pornográfiává züllesztí a vállalkozást. Artmann-nak idáig mindig sikerült mellélépés nélkül végigmennie a kötélén. S a legnagyobb dicséret illeti a fordítókat, hogy lepattanás nélkül követni tudták. A prózakötet néhány alakja, a versek néhány sora bizonyára megragad a magyar olvasó emlékezetében.

Mi Artmann rendkívüli népszerűségének oka? Elsősorban természetesen tehetsége, de a világirodalom nagyon sok tehetséges költője pusztult el nyomorban, a kortársak előtt teljesen ismeretlenül. Artmann tudja, hogy a jóléti társadalom unatkozó polgárának újabb és újabb szenzációkra van szüksége, a mindennapi élet egyhangúságából csodálattossággal felé vágyik, új mítoszokat keres, sőt azt sem bánja, ha kifigurázzák, mert akkor fontosnak érezheti magát. Így hát Artmann polgárt pukkaszt, és mítoszt teremt maga körül. Kitalált egy nem létező szülőhelyet (St. Achatz am Walde); nincs állandó lakhelye, nincs meghatározott kiadója, mint minden tisztességes költőnek, egy-példányos kéziratait elajándékozta vagy szerkesztőségek íróasztalaiban felejtí. Verseinek 1969-ben megjelent gyűjteményes kiadását barátjának, Gerhard Bisingernek nyomozói leleményességgel kellett összeszednie. Meséket talál ki önmagáról, s azokat barátai, ismerősei útján terjeszti.

Artmann az ötvenes években együtt indult a „bécsi csoporttal”, amelynek tagjai kabarét csináltak, és a „konkrét” költészettel kísérleteztek. Neve 1958-ban egy bécsi dialektusban írt verseskötettel (*med ana schwoazzn dintn* – fekete tintával) lett ismerté az egész német nyelvterületen. Ebben az időszakban elbeszéléseit is gyakran írta nyelvjárásban. Ezeket természetesen hiába keressük a két magyar nyelvű kötetben, lefordíthatatlanok. Amikor Artmann a közönség már majdnem elkönyvelte nyelvjárásí költőnek, Háfiz stílusában írt perzsa dalokkal lepte meg olvasóit, majd barokk alexandrinusok, középkori trubadúrénekek, rilkei belső tájak, különböző létező és nem létező nyelveken írott költemények következtek. Nem új jelenség ez az osztrák irodalom történetében. Hugo von Hofmannsthal nemcsak ifjúkori lírájában, de egész életében vállalta a hagyományokat újraéllő örökös szerepét, s mivel az osztrák irodalom nem kínált erre elég hagyományt, hagyományként kezelte az egész világirodalmat. Idegen nyelvű költeményekre is volt példa az osztrák irodalom századfordulós fénykorában: a fiatal Rilke oroszul is megpróbált verselni, élete vége felé pedig az elégiák és szonettek befejezése után franciául írta költeményeit, s ezeket publikálta két utolsó kötetében. Van különbség persze Rilke és Artmann kísérletei között. Rilke számára a gondolat volt

fontosabb, úgy érezte, hogy akkori mondanivalóit csak franciául tudja kifejezni. Artmann számára a nyelvi kísérlet, a tiszta hangzás a lényeg. Hogy ezekkel a kísérleteivel mennyire kapcsolódik századunk osztrák és újabban az egykori Monarchia területén kívül is egyre erősödő törekvéseihez, fölösleges magyarázni. A nyelv mint költői és filozófiai probléma benne van a levegőben.

Artmann alakját változtató Proteusz prózai írásaiban is. Az Oravecz Imre válogatta magyar nyelvű kötet jól érzékelteti ezt a sokszínűséget. Találunk benne romantikus tündérmesét, egzakt, szinte törvényszéki tárgyalási jegyzőkönyvekre emlékeztető beszámolót, kísérteties panoptikumot és még kísértetiesebb Dracula-történetet, teljesen reális szürrealista álmokat, detektívregénnyel ötvözött indiai expedíciót – melynek hőse, mortimer grizzlywold de vere, lükanthropológus, azaz farkasemberkutató –, lírai szerelmi jelenetet, vaskos trágárságokat, fontoskodó és semmitmondó lábjegyzeteket, halandzsanyelyen írt dialógusokat. A színhelyek: Amerika, Afrika, Skócia, Erdély, Stockholm, Párizs, Lisszabon, a Riviéra, egy La Manche-csatorna parti kikötővároska „közepes szintű vendéglője”. Hősei huszárok, lordok, elkényeztetett úrilányok, utcalányok és selyemfiúk, pincérek, tudósok, cigányok, tündérek, varázslók, boszorkányok.

Mégis van valami állandóság ebben az örökös színváltásban. Egyéni színt ad Artmann minden írásának a cselekményben, képben, mondatban mindig bekövetkező fordulat. A századvég hangulatát idéző *Szerencsejáték és kacsasült* című elbeszélés három frakkos úriembere, Ferenczi Béla, Alphonse Alphonse és Alhónsur Alphonson, éjszaka találkozik össze egy parkban. Mindhárman eljátszották vagyonukat, a revolver azonban, melytől válságuk megoldását remélik, csütörtököt mond. Elhatározzák, hogy maradék pénzükön kacsasültet esznek a folyón túli kiskocsmában. Elindulnak, néhány perc múlva azonban éppen az ellenkező irányban fekvő játékkaszinóban kötnek ki. A Dracula-kaland angol diákja végül is elfut vérivó szörnyeteggé változott halott kedvese elől, a farkasember felkutatására induló akció ott fejeződik be, amikor a híres lükanthropológus, carl julius wilhelm handendoeck professzor színre lép. A váltás gyakran egy mondaton belül is bekövetkezik. A tárgyias, pontos leírás hirtelen valami csodálatosba csap át. „Ijfú nagynéném anyaszült meztelen áll házának kertjében, s locsolótömlővel a tövig nyírt pázsitot locsolja; egy ó- és újvilági madarakkal teli, közepes méretű aviárium fürdik a reggeli napfényben” – olvashatjuk a *Nyílegyenes nyugati utca* című írásban. Hasonló képszerkesztéssel találkozunk Artmann lírájában is, a reális kép hirtelen irreálisba fordul: „a szélesre tárt ablak előtt tarka kakasok meztelán / sétálnak a zöld esőben” vagy „a kedvesem fánkot sütött / s én, kelet s a sarkcsillag ismerője, / az illat nyomán szállok egyenest, / szép tűzhely a hóban, / jelzi az utat, / madárnál biztosabb.” Artmann költészetének lényegi elemévé tette a csodát, a szürrealitást. Költészete mégsem sorolható be a szürrealizmus irodalmába. Egyáltalán sehova sem sorolható. Ő H. C. Artmann, az állhatatos Proteusz, akit valami különös érzék, a mély emberszeretet, a játszani tudás megóv attól, hogy elveszítse egyéniségét.

SZÁSZ FERENC